

Комлик Н. Ю.

аспірант кафедри української мови,
*Полтавський національний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

СПЕЦИФІКА СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ КОМБІНОВАНОГО РЯДУ

У дослідженні синтаксису словосполучення останнім часом відбулися кардинальні зміни, які можна назвати еволюційними: у минулому столітті словосполучення розглядали у вузьких рамках, які вибудувалися на аксіомі про головне й залежне слово як компоненти словосполучення, однак глобалізаційні й інтеграційні процеси, що відбуваються не лише в повсякденному житті, а й у науці, дали можливість мовознавцям подивитися на цю синтаксичну одиницю з іншого, нового, ракурсу. Відтак у працях В. Бабайцевої, І. Вихованця, П. Дудика, О. Мельничука, О. Пономарева, М. Степаненка, К. Шульжука, І. Ющука та ін. знаходимо аргументовані доводи про необхідність виділення сурядних словосполучень поряд із підрядними. Надання сполукам повнозначних слів на основі сурядного зв'язку статусу словосполучення, хоч і не загально визнаного (однак це лише питання часу), відкриває перед лінгвістами нові горизонти якісного дослідження й типологізації цих синтаксичних одиниць.

Під сурядним словосполученням розуміємо синтаксичну одиницю, утворену з двох чи більше повнозначних слів-компонентів, які перебувають у зв'язках відносної незалежності та, будучи складниками речення, виконують одну синтаксичну функцію. Без глибинного аналізу

ці словосполучення можна розглядати як елементарне поєднання слів за допомогою сурядних сполучників, на зразок: **молоко і сметана; холодний, але смачний; квіти, ще й цукерки тощо**. Однак їхня формально-граматична організація має багато специфічних особливостей і тісно пов'язана із семантикою. З одного боку, наприклад, один із найуживаніших засобів поєднання конститuentів сурядного словосполучення сполучник *і* потенційно уможливує поєднання будь-яких слів разом: **штани і знання; холодний, але мертвий; цікавий і нудний**. Проте такі поєднання не можна вважати словосполученнями через семантичну неузгодженість. Особливістю сурядних словосполучень є той факт, що за відносної незалежності компонентів, їхній зв'язок зумовлюється граматично-семантичною залежністю, яка є кардинально іншої природи у порівнянні із підрядними словосполученнями. Хоч конститuentи сурядного словосполучення залишаються відносно рівноправними, їхній зв'язок формується на основі валентності, в основі якої сполучувальні можливості слова. Саме «незалежна координація як різновид координації» [1, с. 33], що функціонує всередині сурядного словосполучення уможливує сполуки слів **охайний і брудний; здоровий, ще й мертвий; кавуни і замки** тощо, однак на рівні значення вони є асемантичними. Отже, для сурядних словосполучень характерною є реалізація між конститuentами семантичної узгодженості за формальної рівноправності.

На формально-граматичному рівні, що є об'єктом нашого дослідження, сурядні словосполучення утворюють ряди чотирьох типів: 1) розширений; 2) звужений; 3) синкретичний; 4) комбінований. Останній вирізняється тим, що в організації компонентів беруть участь сурядні сполучники різних семантико-синтаксичних груп. Відтак у

словосполученні функціують різні семантико-синтаксичні відношення, які не нівелюються й не асимілюються, подібно до синкретичних рядів, а вступають у тісну взаємодію, породжуючи комбіновані значення (єднально-протиставні, єднально-приєднувальні, протиставно-приєднувальні тощо).

За своїм складом комбіновані сурядні словосполучення є складними, тобто полікомпонентними. Вони утворюють моделі гомогенної (конституенти належать до одного класу слів) та гетерогенної (конституенти – різнокласові слова) природи. Кожне подібне словосполучення має фіксовану кількість компонентів, зумовлену комунікативною ситуацією, яка, у свою чергу, є вирішальним чинником генерування таких словосполучень. Як й інші сурядні словосполучення, на абстрактно-синтаксичному рівні ці одиниці можуть бути звужені до простих двочленних словосполучень або розширені з додаванням нових конституентів за допомогою відповідних асиндетонних чи синдетонних засобів.

Комбіновані сурядні словосполучення, зважаючи на засоби зв'язку, поділяємо на дві великі групи: сурядні словосполучення з однотипним зв'язком та сурядні словосполучення з різнотипним зв'язком з подальшим їхнім поділом на підтипи. До перших належать ті сурядні словосполучення розширеного ряду, у яких засобом зв'язку є розділові, єднальні сполучники та безсполучниковість: *Навколо тільки дрімучий тютюн, мак та кукурудзяні тополі й соняшники* [2, с. 157]. У залежності від того, як взаємодіють засоби конекції, словосполучення цієї групи поділяємо на: 1) сурядні словосполучення з єднальними та розділовими сполучниками (*Вітальню можна прикрасити картинами і статуетками або лише квітами*); 2) сурядні словосполучення із єднальними сполучниками й безсполучниковістю (*Чорнобривці, айстри і жоржини*

завжди прикрашали її осінній сад); 3) сурядні словосполучення із розділовими сполучниками та безсполучниковістю (*У цьому магазині можна купити каву з Італії, Бразилії або Франції*); 4) сурядні словосполучення із одночасним функціонуванням єднальних, розділових сполучників та безсполучниковості (*На новій грядці можна посадити перець, помідори і баклажани або кабачки*). Диференційна ознака, яка об'єднує усі ці види комбінованих сурядних словосполучень першої групи, полягає в тому, що конституенти розташовуються лінійно й зберігають семантику єднальних відношень із різними відтінками послідовності, одночасності, чергування чи вибірковості.

Другу велику групу комбінованих сурядних словосполучень формують ті, в утворенні яких беруть участь сполучники різних семантико-синтаксичних груп. Ці синтаксичні одиниці вирізняються не лише ускладненістю на формально-граматичному рівні, а й на семантико-синтаксичному, оскільки ті різнопланові відношення, що функціонують між конститuentами, не втрачають свою диференційну семантику, а вступають у тісну взаємодію і породжують комбіновані значення: *Ні сердилися, ні гнівилась, / Ні лаялися і не бились, / А всі жили тут люб'язно* [3, с. 93]. Подібно до попередньої групи ці словосполучення поділяємо на декілька підгруп: 1) комбіновані сурядні словосполучення із засобами зв'язку розширених та звужених рядів (*Ми часто готуємо latte, мокко, але не капучино, еспресо*); 2) комбіновані сурядні словосполучення із засобами конекції розширених і синкретичних рядів (*Сьогодні на морі було похмуро, хмарно та ще й вітряно*); 3) комбіновані сурядні словосполучення із засобами звужених та синкретичних рядів (*У дідуся в садку росли жовті, а також червоні, але кислі яблука*); 4)

комбіновані сурядні словосполучення із засобами конекції розширених, звужених та синкретичних рядів (*У розважальну програму можна додати конкурси на кращий малюнок, пісню, ще й гасло, але без танцювальних конкурсів*).

Прикметно, що для більшості словосполучень із різнотипним зв'язком характерна тенденція групування конститuentів у лівобічні й правобічні блоки. Під блоком розуміємо елемент комбінованого словосполучення, який складається з компонентів, поєднаних одним засобом конекції, до того ж їхній кількісний склад необов'язково дорівнює двом, і який вступає у взаємодію з іншим елементом на основі нового зв'язку, що формує нові відношення між ними: *веселий, радісний, але насторожений і знервований; ніжний і духмяний, соковитий і солодкий (фруктовий пиріг)*. Тексти різних дискурсів й живе спілкування засвідчують й випадки, коли блок конститuentів пов'язаний не з іншим, подібним за кількісним складом блоком, а з монокомпонентом, який називаємо урізаним блоком: *сонячно і тепло, але вітряно (на вулиці); ароматний, запашний, ще й зі шкоринкою (хліб)*.

Комбіновані сурядні словосполучення репрезентують багатство й неординарність живого спілкування, є свідченням специфічного способу мислення комуніканта. Як одиниці мови ці синтаксеми показово засвідчують, що словосполучення на основі сурядного зв'язку можуть мати не лише елементарну організацію (*мама і тато; яблука або груші*), а й являти собою складне утворення із комбінацією декількох семантико-синтаксичних відношень.

Список використаних джерел:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К., Либідь, 1993. 368 с.

2. Довженко О. П. Вибрані твори / Упоряд. і авт. вст. ст. К. Т. Кутковець. Львів: Каменярь, 1980. 302 с.

3. Котляревський І. П. Енеїда: Поема; Наталка Полтавка: П'єса: Для серед. та ст. шк. віку / Передм. та приміт. О.І. Гончара; Післямова В. О. Шевчука. К.: Веселка, 2000. 327 с.

